

Ministerieel besluit tot definitieve bescherming als monument van de schutterstoren of Toewip met herbergpui in geglazuurde tegels in Leuven

Rechtsgronden

Dit besluit is gebaseerd op:

- het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.1;
- het besluit van de Vlaamse Regering van 25 juli 2014 tot delegatie van beslissingsbevoegdheden aan de leden van de Vlaamse Regering, artikel 6, 1^o;
- het besluit van de Vlaamse Regering van 2 oktober 2019 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, artikel 8, §1, 2^o.

Procedurestappen en vormvereisten

Dit besluit kwam tot stand volgens de procedurestappen en de vormvereisten, beschreven in:

- het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.6 tot en met 6.1.14;
- het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014, artikel 6.2.1.

De volgende procedurestappen en vormvereisten zijn vervuld:

- de erfgoedwaarden zijn onderzocht;
- de resultaten van het onderzoek zijn opgenomen in een beschermingsdossier;
- het voorlopig beschermingsbesluit werd getekend op 3 mei 2024 en werd bij uittreksel in het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt op 16 mei 2024;
- de zakelijkrechthouders zijn op de hoogte gebracht van de voorlopige bescherming;
- de gemeente Leuven organiseerde een openbaar onderzoek van 27 mei 2024 tot en met 27 juni 2024.

De behandeling van de adviezen, opmerkingen en bezwaren is opgenomen als bijlage bij dit besluit.

Motivering

Het monument schutterstoren of Toewip met herbergpui in geglazuurde tegels in Leuven is van algemeen belang wegens de volgende erfgoedwaarden:

- de culturele waarde:

In grotere Vlaamse en Brabantse steden stonden schuttersgildes vanaf de late middeleeuwen in voor ordehandhaving en militie. Vanaf 1500 kenden deze gildes een landelijke verspreiding en verloren ze hun militaire functie. Ondanks de opheffing van deze elitaire gezelschappen in de Franse tijd vond er in de 19de eeuw een heropleving van het boogschieten plaats. Naast de Sint-Jorisgildes (kruisboog) en de Sint-

Sebastiaansgildes (handboog) met wortels in het ancien régime ontstonden er nu nieuwe maatschappijen met namen zoals "Willem Tell" of "De Eendracht". De groeiende populariteit van het handboogschieten op de staande wip culmineerde vanaf het interbellum in de bouw van overdekte staande wippen of schutterstorens. Als overdekte staande wip uit 1936 getuigt de Toewip in Leuven op een exemplarische wijze van deze traditie;

- de historische waarde:

De tijdens het interbellum en het eerste naoorlogse decennium gebouwde schutterstorens komen voort uit de eeuwenoude traditie van het handboogschieten op de staande wip. In de 19de en vooral de 20ste eeuw ontpopte deze uit het ancien régime overgeleverde traditie zich tot een ruim beoefende volkssport. Vanuit de zoektocht om deze buitensport het hele jaar door te beoefenen kon men rond 1900 in Brussel voor het eerst, ook in de winter of bij slecht weer, boogschieten op een in een toren opgestelde staande wip;

De vermoedelijk eerste schutterstoren in Vlaanderen kwam er in 1923 op de sportterreinen bij een textiel fabriek in Ronse. Daarna, tot in de jaren 1950, werden er in minstens twintig Vlaamse steden schutterstorens gebouwd, sobere met kunstleien beklede constructies die boven de huizenrijen uittorenen. Vanaf de jaren 1980 werden er echter stelselmatig schutterstorens uit deze periode gesloopt, zodat er vandaag slechts een zestal bewaard zijn. Dit unieke erfgoed, dat in de ons omringende landen ontbreekt, is dan ook bedreigd. De laatste getuigen ervan zijn zeldzaam geworden;

Schutterstorens getuigen van de streekverbonden die schutters uit steden en dorpen verenigden. Daardoor konden plattelands schuttersgildes, die enkel over een staande wip in openlucht beschikten, in een wintertoren in de stad (meestal makkelijk bereikbaar met de trein of de tram) ook in de winter de strijd aangaan met andere schutters;

Het ensemble van de schutterstoren of Toewip en de herbergpui (1936) in Leuven vormt een gaaf bewaard voorbeeld van een door een brouwerij bij een herberg uitgebatede toren. Dat de naar de brouwerij genoemde Toewipmaatschappij "De Eendracht" van 1937 niet teruggaat op één van de oude Leuvense schuttersgildes, getuigt van de grote populariteit van het handboogschieten tijdens het interbellum;

- de architecturale waarde:

De herbergpui van 1936 is op de oude rooilijn ingeplant en springt vooruit ten opzichte van de dieper gelegen nieuwe rooilijn van 1921. Verspringende rooilijnen tussen buurpanden en zelfs binnen één pand zijn kenmerkend voor deels vernietigde Leuvense straten die na de Eerste Wereldoorlog heropgebouwd werden;

De 32 meter hoge Toewip van 1936 rijst als een beeldbepalend volume boven de herberg "In de Toewip" en de omgevende panden uit. De licht schuine inplanting geeft een speelse toets aan de obeliskvormige toren. Zoals gebruikelijk was de metalen skeletconstructie van de Toewip oorspronkelijk bekleed met kunstleien en geleed door boven elkaar geplaatste ramen, wat nog afleesbaar is in de binnentorens. De Toewip is daarmee herkenbaar als een interbellumschutterstoren. Uniek is dan weer dat de inspectieschachten bij de Toewip toegang gaven tot het nu verwijderde, sierlijke balkon dat rondom de top liep. Zeldzaam is ook de opdeling in twee ruime binnentorens met elk een staande wip. Via een schuifstelsel met wieltjes worden de prangen met de "vogels"

met een touw op en neer gehesen op de metalen wippen. Ook de verticale plankenbebording benadrukt de spectaculaire hoogte van de taps toelopende binnentorens. De boven elkaar geplaatste binnenluiken herinneren aan de vroegere zenitale verlichting bij schietingen;

Op de schuttersvloer is de ingenieuze metalen skeletconstructie met forse hoekpilonen en schuine schoren duidelijk afleesbaar. Door de uitzonderlijke en brede korfboogopening in de noordwand van de schuttersvloer (verbinding met de gelagzaal) vangt een sierlijk metalen straalwerk tussen de korfboog en de hoekpilonen het krachtenspel van de skeletconstructie erboven op. Ook vanaf de vaste ladders in de inspectieschachten valt de complexiteit van de constructie op;

De massale bouw van schutterstorens tijdens het interbellum was het gevolg van convergerende maatschappelijke en technische evoluties. Enerzijds was er de groeiende vraag van de succesvolle schuttersmaatschappijen om ook in de winter te kunnen boogschieten. Anderzijds werd constructietechniek in metaal goedkoper en dus toegankelijk. Brouwerijen en schuttersmaatschappijen wendden dus de best voorhanden zijnde techniek aan om hun torens te bouwen. Ook de art-deco-architectuur uit 1936 van de herbergpui aan de straatzijde straalt deze moderne attitude uit. Het voorgeplaatste gevelfront met verdiept portaal werd door het Brusselse Huis Claes bekleed met kleurrijke Tsjecho-Slovaakse tegels;

DE VLAAMSE MINISTER VAN FINANCIËN EN BEGROTING,
WONEN EN ONROEREND ERFGOED BESLUIT:

Artikel 1. De volgende onroerende goederen worden definitief beschermd als monument:

de schutterstoren of Toewip met herbergpui in geglazuurde tegels, Diestsestraat 182 in Leuven, bij het kadaster bekend als: Leuven, 2de afdeling, sectie B, perceelnummer 44C.

Het plan met de aflijning is opgenomen als bijlage bij dit besluit.

De fotoregistratie van de fysieke toestand van het monument is opgenomen als bijlage bij dit besluit.

Art. 2. De erfgoedwaarden van het monument zijn:

- 1° culturele waarde;
- 2° historische waarde;
- 3° architecturale waarde.

De erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken van het monument zijn:

De herbergpui van 1936 vormt het gevelfront van een kort, vooruitspringend volume van één bouwlaag onder plat dak. De bescherming behelst de eigenlijke herbergpui, inclusief het verdiepte portaal. De herbergpui behoudt de art-deco-architectuur uit de jaren 1930 met kenmerkend tegelparement, zoals weergegeven op het bouwplan van 1936. Boven de geprofileerde hardstenen plint wordt de overwegend lichtblauwe kleur van de tegels verlevendigd met donkerblauwe en gele accenten. De overwegend horizontale belijning

van de gevel (horizontale plaatsing van de rechthoekige tegels, ramen, druiplijst, bovenlicht) krijgt centraal een verticaal accent door het verdiepte portaal (verticaal geplaatste langwerpige tegels, deur). Blijkens de signatuurtegels met letters in reliëf zijn de tegels geplaatst door het Brusselse Huis Claes, importeur van Tsjecho-Slovaakse tegels en bouwaardewerk.

De symmetrie van de herbergpui is grotendeels bewaard: het verdiepte portaal met houten beglaasde toegangsdeur is aan weerszijden geflankeerd door brede raampartijen. De verdiepte toegangsdeur is gevat tussen afgeronde hoeken, bekleed met verticaal geplaatste langwerpige lichtblauwe en donkerblauwe tegels. Aan weerszijden is het portaal bovenaan verrijkt met smalle, decoratieve lichtarmaturen met smeedijzeren traliewerk in spiraalvorm. Deze armaturen zijn omrand door donkerblauwe tegels. Gele profieltegels lijnen het portaal en de vensters af. Ook de vensterbanken bestaan uit profieltegels van deze kleur. Boven het portaal en de brede vensters vormt een geprononceerde, nagenoeg gevelbrede druiplijst in blauwe en gele profieltegels de scheiding met de rechthoekige bovenlichten. Daarboven steekt nog een brede puilijst. De cementtegelvloer uit de jaren 1930 in het verdiepte portaal is afgeboord met een hardstenen dorpel. De gele en bruine gemarmerde tegels zijn gelegd in een geometrisch patroon. Aan de interieurzijde van de herbergpui is het verdiepte portaal rechthoekig uitgewerkt.

De 32 meter hoge schutterstoren of toewip van 1936 heeft de vorm van een obelisk. Vanaf een vierkant grondplan versmalt de toren naar de bovenste geleding toe. Daarboven is hij afgedekt met een zwak hellend, licht overkragend piramidedak. De oorspronkelijke buitenbekleding van de toren met ruitvormige kunstleien (sindsdien vervangen) was bevestigd op deels bewaarde plankenbebordingen. De verdwenen, boven elkaar geplaatste ramen in de noordwand en de zuidwand van de toren zijn binnenin nog afleesbaar.

Interieur van de schutterstoren. De dragende structuur van de schutterstoren bestaat uit een metalen skeletconstructie. De toren telt, naast een hogere begane grond of schuttersvloer, negen geledingen en een lage zolder onder het dak. De vier hoekpilonen zijn verankerd in betonnen fundamenteën en bijkomend met (schroef)bouten verstevigd. Deze pilon en zijn met elkaar verbonden door horizontale liggers en schuine schoren. Op de begane grond zijn er bijkomende horizontale en schuine trekkers naar de hoekpilonen toe. Kenmerkend convergeren de metalen constructieonderdelen naar plaatvormige knooppunten, waar ze met (schroef)bouten zijn verankerd.

De noordwand van de toren (begane grond) is opengewerkt met een brede korfboogdoorgang naar de gelagzaal. Het boogveld van de korfboog is ingevuld met een metalen ligger en dito stijlen met horizontale plankenbebording, die aan de binnenzijde van de toren doorloopt tot de hoeken van de constructie. Om het krachtenspel van de skeletconstructie in de noordwand op te vangen zijn de zones tussen de korfboogconstructie en de pilon en verstevigd met een metalen straalwerk van korte horizontale liggers en dito schuine schoren, gemarkeerd door plaatvormige knooppunten met bouten. De bewaarde cementtegelvloer uit de jaren 1930 lijkt sterk op deze van het verdiepte portaal (herbergpui). De gele en bruine gemarmerde tegels zijn gelegd in een geometrisch patroon.

Aan de noord- en de zuidwand is de skeletconstructie – vanaf de geleding boven de begane grond – dubbelwandig zodat er inspectieschachten ontstaan. Deze zijn via houten zolderluiken vanaf de begane grond bereikbaar. De verschillende geledingen van de

inspectieschachten hebben meestal geen tussenvloer. In de constructie verankerde metalen ladders en ook een hoge houten ladder maken de schachten tot de zolder toegankelijk. Op de buitenkant van de metalen skeletconstructie zijn houten verticale kepers en nog gedeeltelijk plankenbebordingen bevestigd. Het piramidedak (zolder) rust op omlopende metalen liggers. Het dak is opgebouwd uit metalen hoekribben met 'hanenbalken'. Houten kepers en een deels bewaarde bebording dragen de dakbekleding.

De schutterstoren is verticaal opgedeeld in twee gelijkvormige, taps toelopende binnentorens op rechthoekige plattegrond. Zij vormen de eigenlijke schutterstorens waarin telkens een metalen staande wip is opgesteld, meer bepaald op korte afstand van de west- en de oostwand. De binnentorens zijn van elkaar gescheiden door een tussenwand tot in de top. De boogschutters zijn ter hoogte van deze binnenwand beschermd door afdaken (lessenaarsdak) met ijzerdraad. De metalen prangen met "vogels" kunnen op en neer gehaald worden door een manueel mechanisme met touwen die op metalen wieltjes draaien. De binnentorens hebben tot in de top grotendeels een verticale plankenbebording. De beplanking is in elke toren in de noordwand en de zuidwand gemarkeerd door boven elkaar gestelde binnenluiken. Deze gekoppelde luiken bevinden zich tegenaan de tussenwand en komen uit in de inspectieschachten, waar ze bij openstand zenitaal licht ontvingen van de gesupprimeerde ramen in de buitenbekleding.

Art. 3. De beheersdoelstellingen voor het monument zijn:

- 1° de bescherming van de schutterstoren of Toewip met herbergpui in geglazuurde tegels beoogt het behoud van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen die de basis vormen voor de erfgoedwaarden. Dit veronderstelt vakkundig onderhoud en indien nodig conserverende ingrepen. Bewaren gaat daarbij steeds voor op vernieuwen;
- 2° de schutterstoren bewaarde tot 2019 zijn oorspronkelijke ontspannings- of sportfunctie (schieten op de staande wip). Het (gedeeltelijk) hernemen van de oude functie als schutterstoren verdient aanbeveling en zou zorgen voor de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden die aanleiding hebben gegeven tot de bescherming. Indien dit echter onmogelijk zou blijken, behoort het herbestemmen of een (gedeeltelijk) nieuwe functie geven van/aan de schutterstoren tot de mogelijkheden. Daarbij is het wel belangrijk dat de (gedeeltelijke) herbestemming de draagkracht van het beschermde gebouw niet overschrijdt;
- 3° de bescherming beoogt het behoud van de leesbaarheid en de herkenbaarheid van de typologie van schutterstoren, zowel voor het exterieur als het interieur. Ook het behoud van de afleesbaarheid en de herkenbaarheid van de typologie van herbergpui wordt nagestreefd;
- 4° het heropenen van de boven elkaar geplaatste ramen in de noord- en de zuidwand van de schutterstoren behoort tot de mogelijkheden. Dit zou de oorspronkelijke aanblik van de schutterstoren herstellen en dus opnieuw sierlijker en minder monotoon maken. Bovendien kan de bakenfunctie van de toren versterkt worden door hem 's avonds periodiek van binnenuit te verlichten. Bij een algemene vernieuwing van de buitenbekleding zouden de raamopeningen kunnen hersteld worden op basis van de bewaarde sporen, zoals de positie van de binnenluiken in de binnentorens, in combinatie met iconografische bronnen. Bij dergelijke werken behoort ook een reconstructie van het omlopende balkon op de bovenste verdieping, op basis van iconografische bronnen, tot de mogelijkheden;
- 5° de buitenbekleding van de schutterstoren werd vervangen door golfplaten. Deze houden bij goed onderhoud de schutterstoren weliswaar wind- en waterdicht, maar geven de toren ook een monotoon uitzicht. Een vervanging van de golfplaten door een

materiaal met gelijkaardig uitzicht als de oorspronkelijke kunstleien, op basis van iconografische bronnen, verdient aanbeveling en zou de architecturale erfgoedwaarde versterken;

6° voor het interieur van de schutterstoren vormen het behoud van de metalen skeletconstructie, de ruimtewerking en indeling in inspectieschachten en binnentorens, inclusief de plankenbebording, van de metalen staande wippen en prangen met functioneel toebehoren en van de betekenisvolle interieurelementen belangrijke aandachtspunten.

Art. 4. De zakelijkrechthouder en de gebruiker houden het monument in stand en onderhouden het door:

- 1° het monument als een goede huisvader te beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen tegen schade door brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- 2° de toestand van het monument regelmatig te controleren;
- 3° regulier en regelmatig onderhoud uit te oefenen;
- 4° onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen te nemen in geval van nood.

Art. 5. Een toelating is vereist voor de volgende handelingen aan of in het monument:

- 1° het plaatsen, slopen, verbouwen of heropbouwen van een constructie;
- 2° het verwijderen, vervangen, wijzigen of verstevigen van constructieve elementen;
- 3° het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
- 4° het uitvoeren van de volgende werken aan het dak en de muren van constructies:
 - a) het verwijderen, vervangen of wijzigen van dakbedekking en gootconstructies;
 - b) het verwijderen van voegen en het hervoegen;
 - c) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van de kleur, textuur of samenstelling van de afwerkingslagen, inclusief de betegeling;
 - d) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van buitenschrijnwerken, deuren, ramen, luiken, poorten, inclusief de al dan niet figuratieve beglazing, beslag, hang- en sluitwerk;
 - e) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van aard- en nagelvaste elementen en beeldhouwwerk, inclusief nieuwe toevoegingen;
 - f) het aanbrengen, vervangen of wijzigen van opschriften, publiciteitsinrichtingen of uithangborden, met uitzondering van publiciteitsinrichtingen, waarbij wordt bekendgemaakt dat het goed te koop of te huur is, op voorwaarde dat de totale maximale oppervlakte niet meer bedraagt dan 4 m²;
- 5° het uitvoeren van de volgende handelingen aan of in het interieur:
 - a) het uitvoeren van destructief materiaaltechnisch onderzoek;
 - b) het uitvoeren van structurele werken en het toevoegen van nieuwe structuren;
 - c) het uitvoeren van werken die het uitzicht of de indeling van het interieur wijzigen;
 - d) het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verwerking en aantasting;
 - e) het verwijderen, vervangen of wijzigen van plafonds, gewelven, vloeren, trappen, wand- en plafondafwerking, binnenschrijnwerken, inclusief de al dan niet figuratieve beglazing, lambrisering, beslag, hang- en sluitwerk, en van de waardevolle interieurdecoratie;

- f) het bepleisteren van niet-bepleisterde elementen of het bepleisteren met een andere samenstelling of textuur, alsook het ontpleisteren van bepleisterde elementen;
- g) het beschilderen van ongeschilderde elementen of het schilderen in andere kleuren of kleurschakeringen of met een andere verfsoort dan de aanwezige.

Er is geen toelating vereist voor:

1° regulier onderhoud;

2° passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen in geval van nood.

Brussel, 04/09/24

De Vlaamse minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed,

Getekend door: Matthias Diependaele (Si)
Getekend op: 2024-09-04 10:35:16 +02:00
Reden: Ik keur dit document goed



Matthias DIEPENDAELE